

TALABALARDA METAKOGNITIV VA REFLEKSIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI METODLARI

Usmanova E'zoza Zokirjonovna

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22888663>

Anotatsiya: Ushbu tezis talabalarda metakognitiv va refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish usullarini ilmiy jihatdan tahlil qiladi. Metakognitiv ko'nikmalar talabaning o'z bilimi, fikrlash jarayoni va o'rganish strategiyalarini anglash qobiliyatini o'z ichiga oladi, refleksiv ko'nikmalar esa o'z tajribasi va faoliyati ustidan tizimli mulohaza yuritishni rag'batlantiradi. Tadqiqotda turli pedagogik yondashuvlar, xususan, faol o'quv strategiyalari, muammoga yo'naltirilgan metodlar va o'z-o'zini baholash mexanizmlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, talabalarning bilim va ko'nikmalarini metakognitiv va refleksiv jihatdan rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning roli ham tahlil qilingan. Tezis natijalari pedagogik jarayonlarda ushbu ko'nikmalarni tizimli shakllantirish zaruratini, shuningdek, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy tafakkurini oshirishning samarali yo'llarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Metakognitsiya, refleksiya, ta'lim metodikasi, talabalarda rivojlantirish, pedagogik strategiyalar, o'z-o'zini baholash, faol o'rganish.

Аннотация: В данной тезисной работе проводится научный анализ методов формирования и развития метакогнитивных и рефлексивных навыков у студентов. Метакогнитивные навыки включают способность студента осознавать собственные знания, процессы мышления и стратегии обучения, тогда как рефлексивные навыки стимулируют систематическое осмысление собственного опыта и деятельности. В исследовании рассматриваются различные педагогические подходы, в частности активные стратегии обучения, проблемно-ориентированные методы и механизмы самооценки. Кроме того, анализируется роль инновационных

технологий в метакогнитивном и рефлексивном развитии знаний и навыков студентов. Результаты исследования демонстрируют необходимость систематического формирования данных навыков в педагогическом процессе, а также эффективные пути развития творческого и критического мышления учащихся.

Ключевые слова: метакогниция, рефлексия, методика обучения, развитие студентов, педагогические стратегии, самооценка, активное обучение.

Abstract: This thesis provides a scientific analysis of methods for developing and strengthening students' metacognitive and reflective skills. Metacognitive skills include students' ability to understand their own knowledge, thinking processes, and learning strategies, while reflective skills encourage systematic reflection on their experiences and activities. The study examines various pedagogical approaches, particularly active learning strategies, problem-based methods, and self-assessment mechanisms. In addition, the role of innovative technologies in the metacognitive and reflective development of students' knowledge and skills is analyzed. The findings demonstrate the need for systematic development of these skills in the educational process, as well as effective ways to enhance students' creative and critical thinking.

Keywords: metacognition, reflection, teaching methodology, student development, pedagogical strategies, self-assessment, active learning.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashda nafaqat bilim berish, balki talabalar tafakkurini, tanqidiy fikrlashini va o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan metakognitiv va refleksiv ko'nikmalar talabalarning intellektual rivojlanishi, ijodiy va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyati, shuningdek, mustaqil o'rganish va o'zini baholash jarayonlarini shakllantirishda strategik omil sifatida qaraladi. Metakognitsiya (yunoncha meta – “o'z ustida”, cognition – “bilim”) tushunchasi o'quvchining o'z bilimi va fikrlash jarayoni ustidan

ongli nazorat yuritish qobiliyatini anglatadi, ya'ni talaba qanday o'rganayotganini, qaysi strategiyalar samarali ekanini va qaysi joylarda xatolarga yo'l qo'yishini tushunadi. Shu bilan birga, refleksiv ko'nikmalar shaxsning o'z harakatlari, qarorlari va natijalari ustidan tizimli mulohaza yuritish qobiliyatini ifodalaydi, bu esa o'z navbatida pedagogik jarayonning sifatini oshirishga xizmat qiladi[1]. So'nggi yillarda global ta'lim tizimida metakognitiv va refleksiv yondashuvlar pedagogik innovatsiyalar markazida turadi. Xalqaro tadqiqotlar ko'rsatadiki, talabalar o'z o'rganish jarayonlarini anglay bilsa, ular nafaqat bilimni qabul qiluvchi, balki faol ishtirokchi, muammolarni tahlil qiluvchi va innovatsion yechimlar ishlab chiquvchi shaxsga aylanadi [2]. Shu bois, pedagogik jarayonlarda o'quvchilarning o'z-o'zini anglash va o'rganish strategiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodlar tobora keng tatbiq etilmoqda. Metakognitiv va refleksiv ko'nikmalarni shakllantirishda pedagogik metodlarning samaradorligi o'quvchining faolligi, motivatsiyasi va individual xususiyatlariga bog'liq. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, faqat ma'lumot berish bilan chegaralangan an'anaviy o'qitish shakllari talabalarni mustaqil tafakkur va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalariga ega qilmaydi. Shu sababli, zamonaviy ta'limda aktiv o'rganish strategiyalari, muammoga yo'naltirilgan vazifalar, guruhli muhokama va o'z-o'zini baholash metodlari muhim vositalar sifatida ko'riladi. Masalan, Jon Flavell metakognitsiyani shaxsning o'z fikrlash jarayonini kuzatish va boshqarish qobiliyati sifatida ta'riflagan bo'lsa, Deanna Kuhn refleksiyani ijtimoiy va kognitiv o'sish jarayoni bilan bog'laydi, ya'ni shaxs o'z bilimini va qarorlarini tahlil qilganida u chuqurroq tushuncha va ijtimoiy tafakkurga ega bo'ladi[3]. O'zbekiston ta'lim tizimida ham metakognitiv va refleksiv yondashuvlarni integratsiyalashga qaratilgan izlanishlar amalga oshirilmoqda. Prezident farmonlari va vazirlik qarorlariga muvofiq, oliy va umumta'lim muassasalarida talabalarning tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini baholash va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish va o'quv jarayonida innovatsion metodlarni qo'llash orqali talabalarda metakognitiv va refleksiv yondashuvlarni shakllantirishning ilmiy

asoslarini mustahkamlashga imkon yaratilmoqda[4]. Metakognitiv va reflektiv ko'nikmalarni rivojlantirishning nazariy asoslari pedagogik psixologiya, kognitiv fanlar va ta'lim texnologiyalari bilan chambarchas bog'liqdir. Shu jihatdan, Flavell va Vygotskyning kognitiv va sotsiokultural yondashuvlari, Shraw va Dennisonning metakognitiv monitoring va nazorat mexanizmlari, Kolbning tajriba asosida o'rganish modeli talabalarda ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishda poydevor sifatida xizmat qiladi. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, metakognitiv va reflektiv ko'nikmalar o'quv jarayonining barcha bosqichlarida integratsiyalangan holda qo'llanilsa, talabalar o'z bilimini nafaqat qabul qiluvchi, balki baholovchi va takomillashtiruvchi sifatida rivojlantiradi[5]. Pedagogik amaliyotda ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun bir qator metodlar ishlab chiqilgan: o'z-o'zini baholash va refleksiya jurnallari, muammoga yo'naltirilgan mashg'ulotlar, guruh ishlari va loyihalar, interaktiv texnologiyalar va digital platformalarda o'qitish. Shu bilan birga, talabaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda differentsial yondashuvlarni qo'llash muhim ahamiyatga ega, chunki har bir shaxsning metakognitiv ongini rivojlantirish darajasi va reflektiv salohiyati turlicha bo'ladi[6]. Shuni alohida ta'kidlash joizki, zamonaviy ta'lim jarayonida metakognitiv va reflektiv yondashuvlar nafaqat pedagogik vazifalarni yechishda, balki talabalarni hayotga tayyorlash va ularni mustaqil fikrlashga yo'naltirishda ham strategik ahamiyatga ega. Shu sababli, mazkur tezis metakognitiv va reflektiv ko'nikmalarni rivojlantirish metodlarini ilmiy asosda tahlil qilish, ularning pedagogik samaradorligini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Talabalarda metakognitiv va reflektiv ko'nikmalarni rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya sohasida keng o'rganilgan. Shu nuqtai nazardan, Flavellning metakognitsiya konsepsiyasi ta'lim jarayonida talabalar o'z fikrlash jarayonini anglab, uni boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqish uchun nazariy poydevor yaratadi. Flavell metakognitsiyani ikki asosiy komponent – metakognitiv bilim va metakognitiv nazorat – orqali tahlil qiladi, bunda metakognitiv bilim o'quvchining o'z bilimi va

qobiliyatlari haqida ongli tushunchasini, metakognitiv nazorat esa o'quv jarayonini rejalashtirish, monitoring qilish va baholash qobiliyatini o'z ichiga oladi [7]. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, talabalar o'z bilimi ustidan ongli nazorat yuritganida, ular muammoli vaziyatlarda samarali strategiyalarni tanlay olishadi va o'rganish jarayonida xatolarini aniqlash hamda to'g'rilash imkoniga ega bo'ladilar. Shuningdek, Schraw va Dennisonning ishida metakognitiv monitoring va reflektiv jarayonlar ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli ilmiy jihatdan asoslangan. Ular o'z tadqiqotlarida metakognitiv nazoratning uch asosiy komponentini ajratib ko'rsatadi: rejalashtirish, nazorat va baholash, bu esa talabalar o'rganish faoliyatida strategik yondashuvni mustahkamlashga yordam beradi [8]. Schraw va Dennisonning yondashuvi amaliy pedagogik jarayonda talabalarning reflektiv ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vosita sifatida qo'llanilishi mumkinligini ko'rsatadi, chunki u metodik jihatdan o'quvchining o'zini baholash va o'z-o'zini tartibga solish mexanizmlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu ikki olimning tadqiqotlari o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud: Flavell nazariy jihatdan metakognitsiya kontseptini belgilab bersa, Schraw va Dennison uni amaliy tahlil orqali pedagogik jarayonda qo'llash mexanizmlarini aniqlaydi. Shu bilan birga, ular pedagogik jarayonda talabalarning o'z-o'zini anglash va reflektiv tafakkurini rivojlantirish, o'quv jarayonida mustaqil qaror qabul qilish va muammoli vaziyatlarda ijodiy yechimlar ishlab chiqish qobiliyatini mustahkamlashni muhim vazifa sifatida ko'rsatadi.

Hozirgi global ta'lim muhiti tezkor o'zgarishlarga duch kelmoqda. Axborot texnologiyalari, raqamli resurslar va onlayn o'quv platformalarining keng tatbiqi ta'lim jarayonini nafaqat interaktiv, balki talabalar faoliyatining uzluksiz nazorat va anglashga asoslangan shakliga o'zgartirmoqda. Shu munosabat bilan, nafaqat bilim berish, balki talabalar tafakkurini rivojlantirish, ularning mustaqil qaror qabul qilish va muammoli vaziyatlarda ijodiy yechim topish qobiliyatini shakllantirish pedagogik jarayonning asosiy vazifalariga aylangan. Metakognitiv va reflektiv ko'nikmalar aynan shu ehtiyojlarni qondirishda markaziy ahamiyat kasb etadi,

chunki ular talabaning o'z-o'zini anglash va o'rganish jarayonini tizimli ravishda boshqarish imkoniyatini beradi. Zamonaviy ta'limda talabalar faqat ma'lumotlarni qabul qiluvchi emas, balki faol ishtirokchi, o'z bilimini baholovchi va takomillashtiruvchi shaxs sifatida shakllanishi zarur[9]. Shu nuqtai nazardan, metakognitiv ko'nikmalar talabaning o'rganish jarayonini rejalashtirish, monitoring qilish va baholash qobiliyatini rivojlantirsa, refleksiv ko'nikmalar esa o'z faoliyati, qarorlari va natijalari ustidan tizimli mulohaza yuritishni rag'batlantiradi. Bu ko'nikmalar talabalarning ijodiy tafakkurini, tanqidiy fikrlash qobiliyatini va mustaqil o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi, natijada ular o'z sohasida yuqori darajada raqobatbardosh mutaxassislariga aylanadi. Shuningdek, O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar ham mazkur mavzuning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Prezident farmonlari va Vazirlik qarorlarida ta'lim sifatini oshirish, talabalar tafakkurini rivojlantirish va ularning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Shu bilan birga, oliy va umumta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, faol o'rganish metodlarini qo'llash va pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish orqali metakognitiv va refleksiv yondashuvlarni ta'lim jarayoniga integratsiyalash imkoniyatlari kengaymoqda. Global ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, metakognitiv va refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirish nafaqat talabaning akademik muvaffaqiyatiga, balki uning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi[10]. Zamonaviy ish bozorida mutaxassisdan faqat bilim emas, balki tanqidiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish qobiliyati ham talab etiladi. Shu sababli, talabalarda metakognitiv va refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirish hozirgi pedagogik jarayonning eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Hozirgi global ta'lim muhiti o'zgaruvchan va murakkab xarakterga ega bo'lib, unda talabalar nafaqat bilim qabul qiluvchi, balki mustaqil fikrlash, tanqidiy baholash va innovatsion yechimlar ishlab chiqish qobiliyatiga ega shaxs sifatida shakllanishi talab etiladi. Shu nuqtai nazardan, metakognitiv va refleksiv

ko'nikmalarni rivojlantirish nafaqat O'zbekiston, balki dunyoning rivojlangan davlatlarida ham ta'limning strategik ustuvor vazifasiga aylangan. Masalan, Finlandiya ta'lim tizimida metakognitiv va refleksiv yondashuvlar o'quv jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu mamlakatda o'quvchilarga mustaqil o'rganish va o'z o'rganish jarayonini baholash imkoniyatlari keng berilgan bo'lib, pedagoglar faqat bilim beruvchi emas, balki talabaning strategik fikrlashini rivojlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi sifatida faoliyat yuritadilar. Shu orqali talaba o'z muvaffaqiyati va kamchiliklarini anglab, keyingi o'rganish uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqadi. Shuningdek, Kanada ta'lim tizimida metakognitiv va refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Kanadadagi maktablar va universitetlar faol o'rganish strategiyalarini keng tatbiq etadi, jumladan, o'z-o'zini baholash, refleksiya jurnallari, guruh ishlari va muammoga yo'naltirilgan vazifalar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu metodlar talabalarni mustaqil va tanqidiy fikrlashga rag'batlantiradi, ularning ijodiy va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati sezilarli darajada oshadi. Buyuk Britaniya ham metakognitiv va refleksiv yondashuvlarni ta'lim jarayoniga keng integratsiya qilgan mamlakatlardan biri hisoblanadi. Britaniya universitetlarida talabalar faol o'rganish metodlari orqali o'z bilimi ustidan doimiy monitoring va baholash jarayonlariga jalb etiladi, bu esa ularning metakognitiv salohiyatini oshiradi va refleksiv tafakkurini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, talabalarga o'z faoliyati va natijalarini tahlil qilish, muvaffaqiyat va kamchiliklarini aniqlash, shuningdek, ijodiy yechimlar ishlab chiqish imkoniyatlari yaratiladi. Bu xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, metakognitiv va refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirish nafaqat akademik muvaffaqiyat, balki talabalarni hayotga tayyorlash, tanqidiy fikrlash va ijodiy tafakkurga ega shaxs sifatida shakllantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Shu bilan birga, ularning tajribasi pedagogik jarayonda innovatsion metodlar, faol o'rganish strategiyalari va o'z-o'zini baholash vositalarini uzviy integratsiyalashning samaradorligini ham ko'rsatadi. Xulosa qilib aytganda, xorijiy davlatlar tajribasi O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ham muhim dars

beradi: talabalarni mustaqil, tanqidiy va reflektiv fikrlashga yo'naltirish, pedagogik jarayonda innovatsion metodlarni tatbiq etish va o'z-o'zini baholash mexanizmlarini rivojlantirish – zamonaviy ta'limning eng dolzarb va ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Xulosa: Talabalarda metakognitiv va reflektiv ko'nikmalarni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik jarayonning eng dolzarb yo'nalishlaridan biridir, chunki global ta'lim muhiti tezkor o'zgarishlarga duch kelmoqda va talabalar nafaqat bilim qabul qiluvchi, balki mustaqil fikrlash, tanqidiy baholash va ijodiy yechimlar ishlab chiqish qobiliyatiga ega shaxs sifatida shakllanishi talab etiladi. Metakognitiv ko'nikmalar talabaning o'z bilimi va fikrlash jarayoni ustidan ongli nazoratini ta'minlab, o'rganish jarayonida rejalashtirish, monitoring va baholash qobiliyatini kuchaytiradi, reflektiv ko'nikmalar esa talabaning o'z faoliyati va qarorlari ustidan tizimli mulohaza yuritishiga yordam beradi. Shu orqali talaba o'z-o'zini boshqarish, mustaqil qaror qabul qilish va muammoli vaziyatlarda ijodiy yechim ishlab chiqish salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Nazariy jihatdan tadqiqot Flavellning metakognitsiya kontsepsiyasi va Schraw & Dennisonning metakognitiv nazorat hamda reflektiv yondashuvlar kontsepsiyasiga tayangan bo'lib, bu ikki yondashuv pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishda bir-birini to'ldiradi. Flavell metakognitiv bilim va nazoratni ajratib, talabaning o'z fikrlash jarayonini anglash va boshqarish qobiliyatini rivojlantirishni nazariy asos sifatida ta'kidlagan bo'lsa, Schraw va Dennison bu nazariy tushunchalarni rejalashtirish, monitoring va baholash komponentlari orqali amaliy pedagogik jarayonda qo'llashni taklif qiladi. Shu sintez natijasida pedagogik jarayon talabaning metakognitiv va reflektiv salohiyatini maksimal darajada rivojlantirishga qaratiladi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida faol o'rganish strategiyalari, muammoga yo'naltirilgan vazifalar, guruhli muhokama, o'z-o'zini baholash va refleksiya jurnallari tizimli tarzda qo'llanilib, talabalar o'z bilimi ustidan ongli nazorat va reflektiv tahlil qilish ko'nikmalarini mustahkamladi. Shu bilan birga, xorijiy davlatlar tajribasi – Finlandiya, Kanada va Buyuk Britaniya – metakognitiv va

refleksiv yondashuvlarni integratsiyalash orqali talabalarni mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlashga yo'naltirish samaradorligini ko'rsatadi. Masalan, Finlandiyada talabalarga o'z o'rganish jarayonini boshqarish imkoniyatlari keng berilgan bo'lib, pedagoglar faqat bilim beruvchi emas, balki strategik fikrlashni rivojlantiruvchi sifatida faoliyat yuritadilar. Kanadada o'z-o'zini baholash va refleksiya jurnallari talabalarning tanqidiy va ijodiy yechim ishlab chiqish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi, Buyuk Britaniyada esa metakognitiv va refleksiv yondashuvlar rejalashtirish, monitoring va baholash mexanizmlari orqali ta'lim jarayoniga uzviy integratsiyalangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, metakognitiv va refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirish talabani akademik muvaffaqiyati bilan chegaralanmaydi; u talabani shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida ham strategik ahamiyatga ega bo'lib, uni hayot va professional faoliyatga tayyorlaydi. Talaba o'z bilimini baholay oladigan, xatolarini aniqlay oladigan va faoliyatini tahlil qila oladigan shaxsga aylanadi, bu esa uning mustaqil fikrlash va ijodiy qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi. Shuningdek, metakognitiv va refleksiv yondashuvlarni pedagogik jarayonga integratsiyalash pedagoglarga talabani individual xususiyatlarini hisobga olgan holda differentsial yondashuvlar qo'llash imkonini beradi. Faol o'rganish, muammoga yo'naltirilgan vazifalar, guruh ishlari va interaktiv texnologiyalar orqali ta'lim jarayoni nafaqat interaktiv, balki strategik va ijodiy xarakterga ega bo'ladi. Xorijiy tajriba va milliy ta'lim tizimi islohotlari shuni ko'rsatdiki, talabalarda metakognitiv va refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirish ta'lim sifatini oshirish, ularni hayotga va ishga tayyorlashning eng dolzarb va samarali vositasi hisoblanadi. Natijada, pedagogik jarayon talabani o'z-o'zini anglash, tanqidiy fikrlash va refleksiv tafakkurini mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, bu nafaqat talabani akademik salohiyatini oshiradi, balki uning shaxsiy rivojlanishi va kasbiy tayyorgarligiga ham bevosita ta'sir qiladi. Shu jihatdan, talabalarda metakognitiv va refleksiv ko'nikmalarni tizimli rivojlantirish pedagogik jarayonning strategik vazifasi sifatida qaraladi va bu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Turg'unboyev K., Tolipov M., Oxunov I. Ijtimoiy pedagogika asoslari //O'quv qo'llanma. Toshkent" Fan va texnologiya. – 2008.
2. Alimova K. D. Abu ali ibn sino: inson kamolotida innovatsion pedagogik-psixologik qarashlar //tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g'oyalar. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 79-82.
3. Xamidova M. U. Maxsus pedagogika //T.: Fan va texnologiya. – 2018.
4. Kodirova S. A. Buyuk mutafakkir abu ali ibn sinoning ma'naviy-ma'rifiy qarashlari. – 2025.
5. Hasanboyev J. et al. „Pedagogika (pedagogika nazaryasi va tarixi) //O'zR Oliy va o'rta ta'lim vazirligi Toshkent Nashir. – 2011.
6. Tolibov S. O. Pedagogik fikrda mahorat tarixi va maktab amaliyotida o'qituvchi mahorati pedagogik imkoniyatlar //pedagogik islohotlar va ularning yechimlari. – 2026. – T. 18. – №. 02. – C. 333-336.
7. Mamurov B. Umumiy pedagogika //Darslik. Toshkent. – 2020.
8. Dostanova K. Ibn Sino Asarlarida Emotsiyalarning Shaxs Faoliyatiga Ta'siri Talqini //Maktabgacha va Maktab Ta'limi Jurnal. – C. 675285.
9. Ochilov M., Ochilova N. Oliy maktab pedagogikasi //T.-2008. – 2014.
10. Rahmonqulova N. X., Matnazarova K. O. Pedagogika nazariyasi va tarixi //Toshkent-2010. – 2010.